Geliş Tarihi:
26.03.2025
Kabul Tarihi:
04.12.2025
Yayımlanma Tarihi:
29.06.2026

Kaynakça Gösterimi: Poyraz, M. (2026). Paris ve İstanbul'un alt ve orta sınıf mahallelerinin gençleri: Sosyokültürel ilişki ağları ve mekânlar. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 25*(55), 149-174, doi: 10.46928/iticusbe.1666063

PARİS VE İSTANBUL'UN ALT VE ORTA SINIF MAHALLELERİNİN GENÇLERİ: SOSYOKÜLTÜREL İLİŞKİ AĞLARI VE MEKANLAR

Araştırma

Mustafa Poyraz
Sorumlu Yazar
İstanbul Ticaret Üniversitesi
poyrazmus@gmail.com

Mustafa Poyraz, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğretim Üyesi. Yüksek lisans eğitimini Paris 8 ve Doktora eğitimini Evry Val d'Essone Üniversitesinde yaptı. Kentlerin kenar mahallelerinde biriken toplumsal sorunları ve dinamikleri ele alan karşılaştırmalı araştırmalar yürütmektedir. Bu çalışmalar özellikle Paris'in banliyöleri ve İstanbul'un varoşları üzerinde yoğunlaşmıştır.

Paris ve İstanbul'un Alt ve Orta Sınıf Mahallelerinin Gençleri: Sosyokültürel İlişki Ağları ve Mekânlar

Mustafa Poyraz
poyrazmus@gmail.com

Özet

Bireyin kendini kurma sürecinin çok farklı etki alanlarının baskısı altında, değişik kaynaklardan beslenerek ilerlediği sosyoloji alanında yapılan çalışmalardan bilinmektedir. Aile bağlarının ve eğitim kurumlarının yanında enformel ilişki ağlarının da sosyalleşmede önemli bir kaynak sağladığı da araştırmalarla ortaya konmuştur. Bu çalışmada, bir yandan Paris'in yoksul ve varlıklı banliyölerinde ve öbür yandan da İstanbul'un varoşlarında ve orta kesimin oturduğu mahallelerde yaşayan çocukların ve gençlerin kültürel alanlarla kurdukları ilişkilerin sosyalleşme süreçleri üzerindeki etkileri incelenmektedir. Çalışmanın amacı, kentlerde yaşayan çocukların ve gençlerin sosyalleşme sürecinde kültürel mekânlarda bulunmasının önemini ortaya koyarak, kültürel imkânlara erişemeyenlerin oluşturduğu farklı sapma risklerine işaret etmektir. Yarı yapılandırılmış görüşme ve gözlemlere dayanan bu çalışma nitel araştırma yöntemini esas almıştır. Ayrıcalıklı sınıfların çocuklarının kültürel alanlarla ve aktivitelerle olan yoğun ilişkileri, onlara eğitim alanındaki başarının yolunu açarak geleceklerini şekillendirirken, yoksul mahallelerdeki çocukların bu imkânlardan faydalanamayışı da aynı şekilde eğitim alanındaki başarısızlıklarının ve mesleki ve sosyal alanda en altta konumlanmalarının en önemli nedeni olabilmektedir. Kültürel mekânların varlığı ile boş zamanlar ve eğlence alışkanlıkları arasındaki ilişki hem Fransız banliyölerindeki yoksul gençlerin ötekileştirilme durumunu hem de İstanbul'un varoşlarındaki gençlerin toplumsal konumunu açıklamak için önemli bir etkendir. Bu çalışmanın önemi de her iki alan arasındaki bu ilişkiyi ortaya koymasından gelmektedir. Boş zamanlarla kültürel mekânlar arasındaki bağın önemi düşünüldüğünde, yerel politikaların oluşmasında kültürel mekânların yaygınlaştırılmasının hayatiyeti (özellikle yoksul sınıflar için) daha iyi anlaşılabilir.

Anahtar Kelimeler: Gençlik, sosyalleşme, mekân, kültür, banliyö, varoş.

JEL Kodu: I31, J13, Z13

Youth in Lower and Middle Class Neighborhoods of Paris and Istanbul: Sociocultural Networks and Spaces

Abstract

Sociological studies demonstrate that an individual's self-construction process proceeds under the pressure of diverse influences and drawing on diverse sources. Research has also demonstrated that, in addition to family ties and educational institutions, informal networks provide a significant source of socialization as well. Also, this study examines the effects of the relationships established with cultural spaces on the socialization processes of children and young people living in the poor and wealthy suburbs of Paris on the one hand, and in the slums and middle-class neighborhoods of Istanbul. The study aims to highlight the importance of cultural engagement in the socialization process of children and youth living in urban areas and to highlight the diverse risks of deviance posed by those lacking access to cultural opportunities. This study, based on semi-structured interviews and observations, employs a qualitative research method. While the intense engagement of children from privileged classes with cultural spaces and activities paves the way for educational success and shapes their futures, the inability of children from impoverished neighbourhoods to benefit from these opportunities can also be a major factor in their educational underachievement and their subsequent position at the bottom of the professional and social ladder. The relationship between the existence of cultural spaces, leisure time, and entertainment habits is a key factor in explaining both the marginalization of poor youth in French suburbs and the social position of young people in Istanbul's slums. The significance of this study lies in revealing this relationship between these two areas. Considering the importance of the link between leisure time and cultural spaces, the vital role of expanding cultural spaces (especially for the disadvantaged classes) in shaping local policies can be better understood.

Keywords: Youth, socialization, space, culture, suburb, slum.

JEL Code: I31, J13, Z13

Giriş

Sosyalleşme olgusu hayat boyu hiç bitmeyen bir süreçtir. Bireyi, kendini tamamlamış bir bütünden ziyade sürekli kendini inşa eden, olmakta olan bir varlık olarak gördüğümüzde, onun oluşumuna katkıda bulunan faktörleri anlama konusunda daha doğru değerlendirmeler yapmak mümkün olmaktadır. Çocukluk ve gençlik dönemini sarmalayan toplumsal ilişki ağlarının ve mekânların bu süreçte daha hayati bir önem taşıdığı sosyologlar tarafından ortaya konmuştur (Dubar, 1991, s.29). Geleneksel ilişki ağlarının zayıfladığı şehir mekânlarında çocukların ve gençlerin sosyalleşme zamanlarının büyük bir kısmı ailenin dışında, ortak alanlarda geçmektedir. Uzun bir süredir, eğlenerek zaman geçirme pratiğiyle sosyokültürel ve eğitimsel faaliyetler iç içe geçmiştir. Bu alanların başında, çocukların ve gençlerin boş zamanlarını geçirdikleri sosyokültürel ve spor alanları gelmektedir. Özellikle varlıklı sınıfların çocuklarının sosyal zamanlarının önemli bir bölümünü kültürel ve sportif alanlarda değerlendirerek hem eğlenme imkânı bulduklarını hem de eğitimlerini pekiştirdiklerini biliyoruz. Burada söz konusu olan kültürle ilişkide olmanın bireylerin sosyalleşmesine yaptığı katkıdır. Başka bir deyişle, Bourdieu'nün de altını çizdiği gibi çocukların ve gençlerin sosyal ve kültürel sermayelerinin oluşumuyla onların içinde büyüdükleri sosyal dünya ve kuracakları gelecek arasında güçlü bir bağ mevcuttur (Bourdieu, 2016, s. 204). Her türlü kültürel, sanatsal ve sportif faaliyet, sözünü ettiğimiz kültürel sermaye birikiminin alanına girmektedir. Bu aktivitelerin olabilmesi için de hiç kuşkusuz hazırlanmış mekânlara ihtiyaç vardır. Kültürel ve sportif faaliyet alanlarının çoğunlukla ayrıcalıklı sınıfların oturduğu bölgelerde yoğunlaştığı ve dolayısıyla belli bir kesimin çocukları için gündelik hayatın doğal bir parçasına dönüştüğü, buna karşılık, yoksul sınıfların oturduğu bölgelerdeki çocukların bu alanların dışında kaldığı da bilinmektedir.

Bu makale çerçevesinde araştırma alanı olarak belirlediğimiz Fransız banliyölerinde ve İstanbul'un varoşlarında yaşayan çocukların büyük bir çoğunluğunun, gündelik yaşamlarında sosyokültürel ve sportif alanlarla buluşma imkânlarının son derece sınırlı olduğunu belirtmeliyiz. Sosyal zamanlarını değerlendirecek sosyokültürel ve sportif mekânlara ulaşma imkânı bulamayan bu kategorideki çocukların kendilerine daha farklı varlık alanları aramaları da anlaşılır bir davranıştır. Artık, günümüz gençliği için ailenin ve çevrenin yakinen eşlik ettiği, kendine bir meslek edinme ve hayatını düzene koyma süreci büyük ölçüde dönüşmüştür. Toplumsal dönüşümle başka bir boyuta

ulaşan bireyselleşme ve mekân değiştirmedeki ve iletişimdeki hız (Rosa, 2013, s. 87) mahalle kavramını ve gençlerin sosyalleşme mekânlarını altüst etmiştir. Günümüzde ailenin ve yakın çevrenin çok ağırlıklı olduğu bir sosyalleşme süreci yerini dış etkilere açık bir alana bırakmıştır. Bu alanın ana gövdesi sosyokültürel ve sportif mekânlar ve oralarda kurulan ilişki ağlarıdır. Sosyal zamanların ve pratiklerin çeşitlenmesiyle birlikte çocuğun veya gencin sosyalleşme sürecine aile ve okulun yanında, çok farklı sosyal, kültürel, sportif aktiviteleri barındıran ve sürekli değişen geniş bir ilişki alanı müdahale etmektedir. Asıl sorun, kent mahallelerinin, çocukları ve gençleri kapsayacak, onları topluma bağlayacak bu sosyalleşme mekânlarını yaratamamış olmasıdır. Fransız banliyölerinde uzun bir zamandır gözlemlediğimiz şiddet ve çeteleşme durumuyla İstanbul'un varoşlarında son yıllarda daha belirgin hale gelen uyuşturucu çetelerinin gençliğin bir kısmı için çekici bir varlık alanı haline gelmesi durumu arasındaki benzerlikler incelediğimiz konu açısından önem taşımaktadır. Kültürel, sosyal ve siyasal alandan kopuş durumuyla çeteleşme ve şiddet sarmalının birlikte yürüdüğü hem yoksul Fransız banliyölerindeki gözlemlerde (Zegnani, 2018, s. 117) hem de varoşlardaki gelişmelerde kendini ortaya koymaktadır.

Bu çerçevede, okul ve ailenin dışında geçirilen sosyal zamanın giderek çoğaldığı koşullarda, gençlerin bu zamanı öğrenerek ve düşünerek değerlendirebilecekleri sosyokültürel ve sportif alanlara ulaşamamaları, ister istemez onları daha farklı arayışlara itecektir.

Bu makalenin araştırma konusu, giderek önem kazanan ve kentsel yaşamın en temel unsurlarından sayılan eğlence ve kültürel aktivite mekânlarının gençlerin sosyalleşmesindeki yeridir. Şentürk (2022)'ün "yeni beceri ve vasıflar" ve Şenyuva ve Göksel (2022)'in yaygın öğrenme çerçevesinde ele aldığı bu alan aynı zamanda Fransa'da üzerinde çokça durulan *éducation populaire* (gündelik yaşam içerisinde birbirinden öğrenerek eğitilme) anlayışıyla yakından bağlantılıdır. Bir başka şekilde söylersek, okul ve evin dışında geçirilen boş zamanların nasıl doldurulduğu ve bunun diğer sosyal zamanlardaki birikimler üzerine nasıl bir etkide bulunduğu bu makalenin temel konusudur. Söz konusu olan, farklı toplumsal kesimlerin eğlence ve kültürel aktivite alanlarıyla kurduğu veya kuramadığı bağların bireylerin yaşam çizgileri üzerine yaptığı etkilerin anlaşılmasıdır. Araştırmanın temel sorusunu da şu şekilde formüle edebiliriz: İstanbul'un ve Paris'in çeperlerindeki yoksul mahallelerde yetişen

çocuklar ve gençlerin bir bölümünün farklı radikalleşme eğilimlerine yönelerek kendilerine bir aidiyet alanı açma çabalarıyla sosyokültürel pratikleri arasında nasıl bir ilişki vardır?

Fransa'nın ve İstanbul'un hem kenar mahallelerinde hem de orta sınıfın oturduğu varlıklı mahallelerinde yaptığımız karşılaştırmalı alan çalışmalarında anlamaya çalıştığımız mesele, gençlerin toplumsal-kültürel pratiklerine etki eden ve bunları biçimlendiren bilgi ve eğitim kaynaklarının mekânsal konumlanışıdır.

İlk bölümde, sorunsal ve kavramsal çerçeve ele alınmaktadır. Zaman, mekân ve sosyalleşme arasındaki bağların hızlı dönüşümü ve günümüz toplumundaki bireyselleşme süreci de dikkate alınarak çocukların ve gençlerin boş zamanlarına kamu adına müdahalenin önemi teorik boyutlarıyla ele alınmaktadır. İkinci bölümde araştırma metodu açıklanmaktadır. Hem Fransız banliyölerinde ve orta kesimin oturduğu bir şehirde hem de İstanbul'un kenar semtlerinde yapılan gözlem ve görüşmelerin metodolojik boyutları ortaya konmaktadır. Bulgular bölümünde, alanda tartışılan kavramlarla sahada elde edilen veriler analiz edilerek kültürel ve eğlence mekânlarının çocukların ve gençlerin sosyalleşmesindeki hayati önemi sergilenmektedir. Sonuç bölümünde ise, çocukların ve gençlerin hem eğlendiği hem de öğrendiği, boş zamanın eğitim alanına çevrildiği bir ortak alan olan sosyokültürel mekânları kamu politikalarında öne çıkarmanın özellikle yoksul mahallelerde yaşayanlar için ne kadar önemli olduğu vurgulanmaktadır.

Sorunsal ve Kavramsal Çerçeve

Zaman ve mekân arasındaki ilişki, sürekli devam eden bir araştırma konusudur. Gençlerle ilgili yapılan araştırmalarda da sosyal zaman ve mekân kavramları önemli bir yer tutmaktadır (Dubet, 1987, s. 94). Her sosyal zaman bir mekânda oturur, hayat bulur. Her bireyin yaşam boyu geçirdiği zaman veya zamanlar kendisine ev sahipliği yapan farklı mekânları varsaymaktadır. Sosyal zaman mekânın içinde bir varlık bulur, mekân da sosyal zamana bir biçimde damgasını vurur. Birey farklı sosyal zamanların ve mekânların içinde veya arasında kendisini dönüştürürken aynı zamanda mekânları da biçimlendirmektedir (Lefebvre, 2000, s. 157). Her birey aynı zamanda tarihin taşıyıcısı olduğundan, içinde bulunduğu tarihsel-toplumsal koşullarla etkileşim halinde ilerler. Onun dünyaya geldiği ortam, onu çevreleyen ilişkiler zamanını geçireceği

çerçeveyi de oluşturmaktadır. Sosyal zaman dediğimiz şey, her toplumsal yapının kendi özgün ilişkileri içerisinde şekillenmektedir. Sosyal zaman, bir kişinin herhangi bir mekânda başkalarıyla birlikte olma anı veya anlarıdır. Başka bir deyişle paylaşılan, ortaklaşa geçirilen bir zamandır. Bireyin zamanının art arda gelen çok sayıda mekânda konaklaması, birbirinden ayrılan anlara bölünmesi (ki bu anlar sosyal zamanın bileşenleridir) onun sosyal zamanını parçalara bölmektedir. Her mekânda farklı bir durumla karşılaşıldığından her karşılaşmanın ayrı bir izi oluşur. Birey çok sayıdaki bu izlerden kendisine bir devamlılık çizgisi oluşturmayı dener. Bu birbirini takip eden zamanlar süresinde öğrendiklerinin çeşitliliği onun inisiyatifine geniş bir alan açar (Dubar, 1991, s. 38). Bu bakımdan, kırsal kesimde, nispeten bölünme riski çok az hissedilen ve devamlılığı olan bir zaman-mekân ortamında yaşayan birisiyle, şehir ortamındaki parçalanmış mekânların karmaşıklığında yolunu bulmaya çalışan birisi için zaman kavramı aynı şeyi ifade etmemektedir (Simmel, 2005). Aynı şekilde, kültürel alışkanlıkların farklı şekillendiği ülkelerde de zaman kavramı aynı anlamı taşımaz. Geleneksel toplum, zamanı verili ilişkiler ve toplumsal roller çerçevesine sıkıştırdığından, bireyin kendi hayatını yönlendirmesi bir sorun olarak öne çıkmıyordu (Taylor, 2010). Bireyin sosyalleşmesine etki eden faktörler de aynı şekilde, belirlenmiş olarak bireyi kuşattığından, miras aldığı kimlik (Dubar, 2000) onun sağa sola yalpalamasına olanak tanımıyordu. Haliyle toplum tarafından sürekli denetim altında tutulan bireyin toplumsal zamanı da çeşitlenemiyordu. Bir başka deyişle, geleneksel yapının hâkim olduğu toplumlarda çocukların eğitimi ve sosyalleşme süreci de bu sıkı ilişki ağı tarafından belirlenmekteydi. Çocuğun neredeyse bütün zamanı yetişkinler dünyasının ördüğü ilişkiler ağı içerisinde kendisine bir varlık alanı buluyordu.

Okulun devreye girmesiyle birlikte çocuğun zamanını geçirdiği mekânlarda köklü bir değişim olur. Çünkü okul içerisindeki ilişki ağı ve etkileşim dinamikleri aileden ve çevreden çok farklı parametreler içermektedir. Orada, birikmiş bilgilerin aktarımının yanında, kolektif yaşamın en temel usulleri de organize edilmiş bir çerçeve içeresinde öğrenilmektedir (Charlot, 1997). Okulun genelleşmesiyle birlikte öğrenmeye ayrılan zaman çocukların ve gençlerin sosyal zamanlarının içeresinde önemli bir yer işgal etmeye başlamıştır. Öğrenmeye ayrılan zaman diliminin sürekli genişlemesi de gençlik olarak adlandırdığımız toplumsal kategorinin ortaya çıkması için gerekli koşulları hazırlamıştır. Geleneksel toplumlarda okulda eğitime ayrılan bir zaman dilimi

olmadığından çocukluktan yetişkinlik dönemine geçiş veya üretim sürecine katılım çok erken yaşlarda başlamaktaydı. Gençlik denilen olgunun ortaya çıkışı da okula gitme süresinin uzamasıyla birlikte var olmaya başlamıştır (Galland, 1997, s. 167). Şehir mekânlarının hızla genişlemesiyle birlikte hem zaman ve mekân arasındaki ilişki hem de çocukların gündelik pratikleri bambaşka bir biçime bürünmüştür. Anne ve babanın çalışıyor olması, çocukla geçirilen zamanın önemli ölçüde azalması anlamında çok temel bir değişikliğe işaret etmektedir. Okulda ve aile içerisinde geçirilen zamanların dışında öne çıkan bir sosyal zaman dilimi de boş zaman olarak adlandırılan zamandır. "Boş zaman" olarak ifade edilen bu zaman dilimi, kişinin toplumsal mecburiyetlerinin dışında, serbest bir ortamda, çoğunlukla arzu ettiği şeyleri yaparak geçirdiği vakittir. Boş zaman ölü zaman değildir, sonuçta sosyal bir zamandır. Birey bu zamanı başkalarıyla ya fiziki olarak yüz yüze ya da sanal ortamda paylaşır, sonuçta boş zaman süresince bir şeyler öğrenilebilir. Önemli olan zaman geçirilen mekânın neresi olduğu ve ne öğrenildiğidir. Düzenli olarak spor yaparak, müzik atölyesine giderek, tiyatro veya bale yaparak boş zamanını geçiren bir çocuk veya gençle, mahallede hiçbir şey yapmadan dolaşan, oradan oraya koşarak gününü dolduran çocuk veya gencin öğreneceği şeyler aynı değildir. Dubet'nin yoksul banliyölerdeki gençlerin mahallelerde, ne yapacaklarını bilemeden amaçsız bir şekilde geçirdikleri boş zamanı betimlemek için kullandığı "*la galère*" (avare) (Dubet, 1987, s. 182) deyiminin oldukça anlamlı olduğunu söyleyebiliriz. Şehir mekânlarının bölünüp parçalandığı, ailenin ve komşuların kurduğu ilişki ağlarının giderek zayıfladığı bir dönemde, boş zamanların da her türlü etkiye açık hale geldiği tespitini yapabiliriz (Poyraz, 2015, s. 86).

Aile içerisinde ve okulda geçirilen zamanın dışında, üçüncü önemli bir zaman dilimi olan "boş zaman" sırasında ne olup bittiği çocuklar için olduğu kadar yetişkinler ve yaşlılar için de hayati bir öneme sahiptir. Hele de emekli olmuş vatandaşları bekleyen boş zaman, sosyal anlamda üzerinde düşünülmesi gereken önemli bir konudur. Bu alan aynı zamanda eğlence sosyolojisinin de ana konusudur. "Boş zaman" kavramının yanına bir de eğlence kavramını eklemiş olduk. Bunu tamamlamak açısından ek olarak kültür kavramını da hatırlatmak durumundayız. Boş zamanlarını kültürel bir ortamda eğlenerek geçirmek şeklinde özetleyebileceğimiz olgu, şehirdeki gündelik hayatı düzenlemenin en temel ögelerinden biri olarak giderek daha fazla öne çıkmaktadır. En azından, şehir ve toplum bilinciyle yetişmiş bir birey olarak var olmanın en önemli

unsurlarından birisinin boş zamanları kültürel bir ortamda değerlendirme pratiğiyle yakın bir ilişkisinin olduğunu söyleyebiliriz. Condorcet'nin hayat boyu eğitim olarak adlandırdığı ve toplum içerisinde faydalı ve eleştirel bir bakışa sahip olan bir yurttaş olarak yer almanın temel koşulu olarak gördüğü eğitim meselesinin kültürel alanlardan öğrenilenlerle yakın bağı da konumuz açısından önemlidir. Bir toplumun yurttaşlar toplumu olarak kalabilmesinin eleştirel yaklaşımı sürekli diri tutmasıyla, bunun da vatandaşın sürekli olarak öğrenme dinamiği içerisinde kalmasıyla mümkün olabileceği yine Condorcet (1822, s. 76) tarafından dile getirilmiştir. Condorcet'nin 1789 Fransız İhtilali öncesinde ve sırasında eğitim üzerine ortaya koyduğu düşünceler günümüzde de vatandaşlık bilinci ve bilgiye eşit bir şekilde ulaşmanın önemi konusunda çok önemli bir kaynaktır. Condorcet, bütün vatandaşların birikmiş bilgiyle donatılmasını (eleştiri gücü de diyebiliriz) iktidarın, gücün belli bir kişinin veya zümrenin elinde toplanmasının önüne geçmenin de bir garantisi olarak görür. Bilginin toplum ölçeğinde dağıtılmasıyla gücün dağıtılması arasında doğru bir orantı olduğunu da özellikle belirtir. Bu noktada aşırı güç birikiminin yarattığı adaletsizlikle şiddetin yaygınlaşması arasında bir ilişki olduğu gibi, bilgi noksanlığıyla şiddet arasında da bir bağlantı kurmak mümkündür. Bu çerçeveyi kendimize dayanak noktası addederek çocukların ve gençlerin gündelik pratiklerinde, sosyal zamanlarını oluştururken kültürel alanla kurdukları veya kuramadıkları ilişkilerin onların yaşam pratiklerini ne yönde etkilediği üzerinde duracağız.

Fransa'nın banliyölerinde ve İstanbul'un varoşlarında yaptığımız çalışmalarda, bir yandan gençlerin yoksul mahallelerde oluşan değişik sapma[1] ve radikalleşme süreçlerine neden eğilim gösterdiklerini, bir yandan da okul ve diğer sosyokültürel alanların toplumsal hayata dahil olma süreci üzerindeki etkilerini araştırdık. Başka bir biçimde ifade etmek gerekirse, bu çalışmada, bilgi, spor ve sosyokültürel aktivitelere uzak kalmayla, bahsettiğimiz sapma eğilimlerine yönelim arasındaki bağı anlamaya çalıştık. Uzun dönemli yaptığımız gözlemlerle ve bu konuda yapılan çalışmaları inceleyerek, gençlerin nasıl normal olarak kabul gören sosyalleşme sürecinden uzaklaşarak daha marjinal grupların içerisinde anlam aradığını anlamayı hedefledik. Son dönemlerde iyice belirginleşen "anlam kriziyle" (Berger & Luckmann, 2015, s. 43)

[1] Uyuşturucu madde ticareti etrafında oluşan gruplaşmalar, dini inançların ve geleneksel değerlerin farklı yorumları etrafında oluşan ve kendinden olmayanları düşman ilan edecek bir noktaya kadar ulaşan yeni şiddet örgütleri bu kategoriye dahil olan iki ana grup olarak öne çıkmaktadır.

şiddete yönelimin artışı arasındaki ilişki de konumuzla doğrudan bağlantılıdır. Özellikle de yabancı kökenli ve yoksul semtlerde yetişen çocukların neden daha çok bu sapma eğilimine girerek kaba kuvvet ve şiddeti öne çıkartan bir yaşam biçimine dönüştürdüklerini öne çıkardık. Bu çalışma bizi kaçınılmaz olarak "sosyokültürel mekân" ve "boş zamanlar" kavramlarına götürdüğü kadar kenar mahallelerinin siyasal yaşama katılımının önemini kavramaya da yönlendirdi. Çocukların ve gençlerin sosyal zamanları ve mekânları arasındaki ilişkinin açıklanmasında bilgiyle ve kültürel alanlarla olan temasın onların durumunu anlamak açısından temel bir mesele olduğunu düşünerek anket çalışmalarını bu yönde geliştirdik.

Araştırma Metodu

Makale, bir yanda Paris'in yoksul banliyölerinde ve varlıklı bölgelerinde yaşayan gençlerin ve çocukların, öte yandan da İstanbul'un varoşlarıyla varlıklı mahallelerinde oturan çocukların ve gençlerin kültürel aktivite ve eğlence mekânlarıyla ilişkilerini karşılaştırarak kültürel mekânların sosyalleşme süreçleri üzerindeki etkilerini ortaya koymaya çalışmaktadır. Araştırmanın Paris kısmında, saha olarak kuzey banliyölerde bulunan Clichi sous-bois isimli sosyal konutların ve göçmenlerin yoğun olduğu bir şehirle, Paris'in güneyinde bulunan ve daha çok orta ve üst sınıfların oturduğu Orsay şehrini seçtik. On ve yirmi yaş arasındaki 20 çocuk ve gençle (10 kız ve 10 erkek) yapılan derinlikli görüşmelerden elde edilen bilgileri, grup halinde yapılan sohbet türü karşılaşmalarla elde edilen bilgilerle tamamlamayı nitel çalışma açısından uygun gördük. Ayrıca, araştırmacının da bizzat alanda eğitimci olarak sekiz yıl kadar banliyö gençlerinin sosyokültürel mekânlarla ilişkileri ve eğlence alanları ile ilgili profesyonel olarak çalışmış olması, içerden elde edilen bilgileri de analizimize dâhil etme imkânını yaratmıştır. Araştırma her ne kadar derinlikli görüşmeleri temel alsa da çok uzun bir döneme yayılan gözlemlerden ve karşılaşmalardan gelen bilgilerin tamamlayıcı katkıları bu çalışmanın özgün yanlarından birisini oluşturmaktadır. Çocuklarla ve gençlerle yapılan serbest sohbetlerden elde edilen verilerle görüşmelerden gelen bilgilerin karşılaştırılması, ortaya çıkan eğilimleri belirlemek bakımından belirleyici olmuştur. Anlamaya çalıştığımız şey, gençlerin gündelik hayat içerisinde zamanlarını nasıl geçirdikleri, kimlerle karşılaştıkları ve bu süre zarfında neler öğrendikleri olduğundan, bizim gençlik ve toplum merkezlerinde gözlemlediğimiz olgular ve uzun dönem eşlik ettiğimiz gençlerle geçirdiğimiz uzun zaman dilimlerinden gelen bilgiler

çalışmayı metodolojik olarak oldukça zenginleştirmiştir. Haftanın bütün günlerinde neredeyse saati saatine neler yaptıklarını, nerelerde bulunduklarını, kimlerle görüştüklerini hem görüşmeler hem de gözlem yoluyla tespit etmek veri toplama girişimimizin eksenini oluşturmaktadır. Çocukların ve gençlerin gündelik pratiklerini hem mahalle ilişkileri bağlamında hem de aile ve okul deneyimlerini dikkate alarak kendi akışı içerisinde değerlendirdik. Okul ve aile içerisinde geçirilen zamanı, okul ödevi yapmaya ayrılan zamanı, kültürel ve sportif faaliyetlere ayrılan zamanı, mahallede hiçbir şey yapmadan geçirilen zamanı öğrenmeye yönelik sorular sorduk. "Hafta içerisinde neler yaptın?" sorusunun yeterli olmadığını fark ederek, haftanın bütün günlerini ayrı ayrı kapsayacak bir şekle getirerek "bugün sabahtan akşama kadar neler yaptığını sırayla anlatır mısın?" sorusuna dönüştürdük.

İstanbul varoşlarındaki çalışma ise, Bağcılar ve Esenler ilçelerinde yaptığımız beş yıllık gözlemlerin yanında, on gençle ve sekiz ebeveynle (yarısı kenar mahallelerde yarısı orta kesimin oturduğu mahallelerde oturan) yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerden gelen verilere dayanmaktadır. Gerçekleştirdiğimiz çok sayıda enformel karşılaşmada elde edilen bilgiler de görüşmelerde elde edilen verileri tamamlar nitelikte olmuştur. İstanbul'un yoksul mahallelerinde oturan gençlerin gündelik hayat pratikleriyle Beşiktaş, Şişli ve Üsküdar da oturan çocukların ve gençlerin gündelik yaşamında kültür ve eğlence alanlarının yeri, her iki taraftan gelen bilgilerin karşılaştırılmasıyla anlaşılmaya çalışılmıştır. Paris'in banliyölerinde olduğu gibi İstanbul'un varoşlarındaki araştırmada da yarı yapılandırılmış görüşmelerden gelen bilgiler gözlemlerden ve enformel karşılaşmalardan elde edilen bilgilerle tamamlanmıştır. Çalışma bütünüyle niteliksel araştırma metodunu temel almıştır.

Bulgular

Fransa'nın Yoksul Banliyölerinde ve Varlıklı Mahallelerde Çocukların ve Gençlerin Sosyokültürel Mekânlarla İlişkisi

Elde ettiğimiz verileri karşılaştırdığımızda ortaya çıkan tabloya göre Clichy-sous-Bois'da oturan çocukların ve gençlerin gündelik pratikleriyle Orsay'de oturanlarınki arasında çok köklü farklılıkların olduğu görülmüştür. Bu iki farklı sosyal ve mekânsal çerçevede elde edilen verileri kısaca analiz ederek boş zamanların kültürel alanla olan

ilişki derecesinin çocuğun veya gencin daha sonraki yaşam çizgisini ne yönde etkilediğini göstermeye çalışacağız.

Bu konuda öne çıkan en önemli olgu, Clichy-sous-Bois'da oturanların yüzde seksene yakını okul ve aile içerisinde geçirilen zamanın dışındaki boş zamanlarını neredeyse tümüyle evlerin arasındaki boşluklarda kendi akranlarıyla birlikte geçirmeleridir. Okuldan çıkar çıkmaz hemen okul çantasını eve bırakarak aşağıya inip arkadaşlarıyla buluşma pratiği, boş zamanı belirleyen en önemli eylem olarak öne çıkmaktadır. Çok farklı yaşlardaki çocukların ve gençlerin evlerin arasındaki boşlukları zamanlarını geçirdikleri bir eğlence mekânına dönüştürmeleri[2] aynı zamanda özgün bir sosyalleşme sürecinin de en önemli işaretidir. Tabii ki, en azından saat 16'dan saat 20'ye kadar, hatta ileri yaştaki gençler için saat 24'e kadar devam eden bu boş zaman geçirme sürecinde çocukların ve gençlerin çok şey öğrendiklerini söyleyebiliriz. Mahalle kültürü veya banliyö kültürü diyebileceğimiz bu olgu; banliyö çocukları, gençleri ve diğer aktörler arasındaki ilişkilerin sınırlı alanını oluşturmaktadır. Hepsinden önemlisi de bu ilişki ağına etki eden onu besleyen faktörlerin arasında kültürel etkinliklerin olmaması veya çok sınırlı oluşudur. Burada söz konusu olan daha çok, kabalığın ve şiddetin normal bir davranış olarak sürekli kendini yeniden ürettiği bu sarmalın gündelik hayatın merkezine yerleşerek yeni yetişen gençleri kendi içine çekmesidir. Varlıklı sınıflara karşı yoksul banliyölerde kendiliğinden oluşan kin ve nefret[3], sömürgecilik geleneğiyle ve inançsal faktörle de bağlantılandırılınca çok farklı bir yaklaşım ortaya çıkmaktadır. Buna bir de tüketim sürecine katılmak için gereken minimum miktarda paraya sahip olamama durumunu eklediğimizde süreç daha da karmaşıklaşmaktadır. Tüketme arzusunun çok güçlü bir şekilde bu kesimde de hissedildiğini düşünürsek, imkânsızlık içerisinde bulunan banliyö gençlerinin paraya ulaşmanın yollarını aramalarını ve bu konuda risk alıcı girişimlerde bulunmalarını daha iyi anlayabiliriz. Gençlerin çocuk yaştan itibaren içine çekildikleri, tabiri yerindeyse içinde büyüdükleri yoksunluk hali, başka şeyleri öğrenebilecekleri kültürel alanlara girememeleri, beslenecekleri, kendilerini geliştirecekleri başka bir alternatifin olmayışı ister istemez onları toplumun normal işleyişinin dışına itiyor. Bu noktada Bourdieu'nün ayrım kitabında ortaya

[2] Sosyal konutların yoğun olduğu yoksul banliyölerde yaşayan çocukların ve gençlerin bundan başka bir seçeneğinin olmadığını, en azından başka seçeneklere ulaşmanın olağanüstü bir çabayı gerektirdiğini de belirtmeden geçemeyiz.
[3] Görüştüğümüz gençlerin söylemlerinde kendi yoksulluk hallerine, bunun sebebi olarak gördükleri yöneticilere ve kurumlara isyan duyguları öne çıkmaktadır. Bu duyguların siyasal bir düşünceye veya eyleme dönüşme imkânı bulamaması da şiddete yönelmenin sebeplerinden biri olarak öne çıkmaktadır (Merklin, 2009, s. 131).

koyduğu sosyal ve mekânsal pozisyondan gelen alışkanlıkların nasıl gündelik hayattaki davranışları biçimlendirdiği konusunu hatırlatmak isteriz (Bourdieu, 1979).

Birbiriyle çelişkili birçok değerin iç içe geçerek oluşturduğu, kendine göre tutarlı ve bütünlüğü olan bu düşünme ve davranış biçimi, banliyö gençliğinin büyük bir bölümünü sürükleyen bir güce ulaşabiliyor. En basit örnek, para kazanmak için esrar ticareti dahil her türlü girişimi normal bir davranış olarak görebilen gençler, aynı anda bunun dini inançla bir çelişki oluşturmadığı konusunda da kendilerini ikna edebiliyorlar. Altı gencin bulunduğu bir grup çalışmasında, bunun bir çelişki olup olmadığı sorusuna "bu bir ticarettir, nasıl ki alkol satışı bir ticaretse" şeklinde bir cevap verdiler. Bir yandan, yaşlı insanların eşya taşımalarına yardımcı olurken, diğer yandan kapıların önünü tutarak dışardan gelenlere hesap soran, açık giyimli kızlara ve kadınlara hakaret etmekten çekinmeyen davranış biçimlerini sergileyenlerin aynı gençler olduğunu vurgulamak isteriz. Bodrum katlarındaki çöp konteynerlerini yakarak bütün binanın ateşe verilmesine varacak kadar vahim bir durumu yaratmaktan çekinmeyen aynı gençlerin başka bir durumda zorda kalan birisine yardım edebilmek için hayatını ortaya koyabildiğini de tespit etmek mümkündür. Yoksul ve göçmen çocuğu olduklarını her konuşmada ifade eden, zenginleri ve varlıklı mahalleleri hedef alarak içinde yaşadıkları koşullara isyan eden banliyö gençleri, doğal olarak bütün resmî kurumlara ve onların temsilcilerine karşı da her fırsatta tepkilerini gösteriyorlar (Poyraz, 2023, s. 76-88). Hatta yerel yönetimlerin görevlendirdiği eğitimciler, animatörler ve sosyal çalışmacılar kendilerine karşı sürekli oluşan tepkilerden dolayı mahallelerde serbest bir ortamda çalışma imkânı dahi bulamamaktadırlar. Mahallede hâkimiyet kurarak gündelik hayatı önemli ölçüde etkileyen bu oluşumlar, çocukların ve gençlerin sosyalleşme sürecinde oldukça önemli bir alan haline geliyor. Buna siyasal alana ilişkin oluşan nefret duygusu da eklendiğinde, kendiliğinden bir örgütlülük halinde olan bu gençlerin her şeye tepki duyarak sadece dini ve geleneksel etkilere kapılarını açık bıraktıklarını görürüz (Khosrokhavar, 2014, s. 85). Sosyal çalışmacılar, eğitimciler ve animatörler vasıtasıyla bu duruma müdahale eden merkezi yönetim ve yerel yönetimler, gençlerin oluşturduğu bu blok karşısında bir etki alanı oluşturma konusunda çok büyük güçlüklerle karşılaşmaktadırlar (Poyraz, 2015, s. 40). Zira, banliyölerin sosyal konutların çoğunlukta olduğu mahalleleri, şehir merkezinden kopuk

olduklarından, başka ideolojik, eğitimsel ve kültürel kaynaklarla temasa geçmeleri büyük ölçüde zorlaşmaktadır.

Yukarıda verdiğimiz iki farklı şehir örneğinde de görüldüğü gibi, kültürel ve düşünsel alanda oluşan birikimlerden veya Bourdieu'nün (2012, s. 157) deyimiyle kültürel ve sosyal sermayeden faydalanamayan bireylerin kendi varlıklarını korumak için yeni anlam alanları ve yeni davranış biçimleri geliştirmelerinden daha doğal bir şey olamaz. Farklı ülkelerden gelmiş, daha çok kırsal kökenli ve şehirleşmeye yeni adım atan göçmenlerin çocuklarıyla, başka bölgelerde tutunamayarak yoksul ve şehirden kopuk banliyölere gelen Fransızların oluşturduğu mahallelerde yaşayanların kültürel ve eğitimsel alanla olan ilişkileriyle daha zengin mahallelerde oturanlarınki arasındaki fark açıkça kendini ortaya koymaktadır. Orta ve üst kesimlerin oturduğu bölgede, kültürel alanlardan ve faaliyetlerden gelen zenginlik sosyalleşme sürecinin önemli bir unsuru olurken, yoksul bölgelerde daha farklı kaynaklara başvurma ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Farklı kaynaklardan besleniyor olmanın farklı sosyal dünyaları yarattığının altını da çizmek durumundayız.

Araştırmaya konu olan ikinci şehirde yani Orsay'de yetişen çocukların gündelik pratiklerini değerlendirdiğimizde bambaşka bir gerçeklikle karşılaşıyoruz. Buradaki çocuklar ve gençler de Clichy-sous Bois'dakiler gibi aynı Cumhuriyetin okullarında eğitim görmelerine rağmen, hem okullardaki sosyal ve kültürel iklim hem de okul dışındaki pratikler bakımından çok farklı bir sosyalleşme deneyiminden geçiyorlar. Her şeyden önce altını çizmemiz gereken noktalardan biri, Orsay'de oturanların, orta ve üst sınıflara ait olmalarından kaynaklanan hem kültürel hem sosyal hem de ekonomik anlamda bir sermaye birikiminden kendiliğinden beslenme olanaklarının bulunmasıdır. Çok katlı sosyal konutlarda değil de çoğunlukla müstakil ve bahçeli evlerde veya çok katlı olmayan apartmanlarda oturan bu çocukların ve gençlerin gündelik pratiklerini incelediğimizde en başta göze çarpan olgu, "boş zamanlarının" olmayışı veya eğlence mekânlarının farklılığıdır. Yapılan görüşmelerden ve gözlemlerden çıkan sonuçlara göre, Orsay'de oturan çocukların ezici bir çoğunluğu gündelik pratiklerini rasyonel bir şekilde organize etmektedir. Okulun dışında kalan zaman kültürel ve sportif alanlara aktarılarak "boş" bir aralık bırakılmamaktadır. Bunun için karşılaştığımız, soru sorduğumuz ebeveynlerin en çok kullandıkları söz "acelem var" (*je suis pressé*) sözüdür. Çünkü çocukların kültürel ve sportif aktivitelerinin düzenlenmesi, bir

aktiviteden ötekine gidiş minimum bir organizasyonu gerektirir. Görüşmeden elde ettiğimiz cevaplardan çıkan sonuca göre, çocuklar okuldan çıktıktan sonra haftada en az birkaç kez kültürel veya sportif bir aktiviteye katılmaktadır. Daha sonra eve gelindiğinde ise yapılacak okul ödevlerine ayrılan bir zaman dilimi bulunmaktadır. Genellikle ebeveynlerden birisi ödevlerin yapılması için çocuklara eşlik etmektedir. Ödevlerin bitişinden sonra yemek zamanı ve çok geçmeden de yatma vakti devreye girmektedir. Çocukların ve gençlerin katıldıkları kültürel ve sportif faaliyetlerin, sosyal zamanlar içerisinde oldukça geniş bir alanı kapsadığını görmekteyiz. Müzik, tiyatro, dans, resim, yüzme, voleybol, basketbol bu aktivitelerin başında gelmektedir. Bütün bu faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde çocuklara ve gençlere eşlik eden profesyoneller genellikle belediye veya dernek statüsüne sahip kurumlar içerisinde görev yapmaktadırlar. Şirket faaliyeti kapsamına giren kültürel veya sportif alanlar yok denecek kadar azdır. Genellikle belediyelerin veya okulların ev sahipliğini yaptığı bu kültürel ve sportif faaliyetler, ikamet edilen yerlere çok yakın mesafede bulunmaktadır.

Okulun dışındaki zamanlarını kültürel ve sportif alanlarda geçiren çocuklar ve gençlerin bu zaman süresince öğrendikleri şeyler, onların sosyalleşme süreçlerinin en önemli parçalarından biri haline gelmektedir. İki saatlik müzik veya tiyatro dersi sadece bir enstrümanı çalmayı veya bir metni ezberlemeyi öğretmiyor, yapılan konuşmalar, dinlenilen ve gözlemlenen birçok şey çocuğu ve genci bambaşka bir dünyaya taşıyabiliyor. Okul dışında öğrenilenler aynı zamanda okulda öğrenilenlere de destek çıkarak öğrencinin bilgi seviyesini yükselttiği gibi daha sonraki öğrenim sürecinde veya mesleki hayatta da bireyin sosyal konumlanmasında belirleyici bir etki oluşturabiliyor.

Burada söylememiz gereken başka bir şey de eğlenerek öğrenmek kavramının bu süreçte ne anlama geldiğidir. Kültürel ve sportif aktivite alanlarının kendilerine göre bir organizasyon mantığı olduğu için, bu aktiviteler belli bir disiplini gerektirir. Eğlence dediğimiz zaman genellikle mecburiyetlerin olmadığı, serbest davranılan, insanın kendini çok fazla uyum sağlamaya zorlamadan davrandığı ve anın zevkini çıkardığı bir alan akla gelir (Dumazedier, 1962, s. 25). Burada, halk eğitimi mantığının gereği olarak, profesyonel bir anlayışın dışına çıkarılan kültürel ve sportif faaliyetlerde mecburiyetlerin azaldığı, daha hoşgörülü ve paylaşım anlayışının hâkim olduğu veya olması gerektiği bir ortam söz konusudur. Söz konusu olan bilginin ve kültürün

eğlenceli bir ortamda paylaşılmasıdır. Neredeyse her şeyin metalaştığı, şehirlerin mekânlarının sıkışmış ve parçalanmış bir hal aldığı bir toplumsal yapı içerisinde, kolayca erişilebilir kültürel alanların yaygınlaşması yoksul mahalle çocuklarının ve gençlerinin sosyalleşmesi bakımından hayati bir önem taşımaktadır.

İstanbul'un Varoşlarında, Orta ve Üst Sınıfların Oturduğu Mahallerde Kültürel ve Sportif Alanların Yeri

Gündelik hayatın organizasyonu elbette ki ülkeden ülkeye, şehirden şehre, hatta mahalleden mahalleye farklılıklar gösterir. Paris'in yoksul banliyölerindeki sosyal-kültürel ortamla varlıklı mahallelerdeki ortamın farklılığını İstanbul'un farklı mahallelerinde de gözlemleyebiliyoruz. Esenler'de, Bağcılar'da ve Güngören'de yaptığımız gözlemler ve görüşmeler çocukların ve gençlerin kültürel ve sportif alanlarla olan ilişkileri ve "boş zamanları" üzerine önemli bilgiler sunmaktadır. Bu bölgelerde oturanların büyük çoğunlukla kırsal kökenli ve toplumun alt kesimini oluşturan kategoriye ait olduklarını düşünürsek çocukların ve gençlerin kültürel ve sportif faaliyetlerini daha objektif olarak değerlendirebiliriz. Bahsettiğimiz bu bölgelerde çocukların ve gençlerin daha çok aile-okul-sokak şeması çerçevesinde bir gündelik hayat oluşturduklarını tespit edebiliriz. Bir başka deyişle aile içerisinde geçirilen zaman, okulda geçirilen zaman ve sokakta geçirilen zaman çocuğun veya gencin neredeyse bütün sosyalleşme alanını kapsamaktadır. Yukarda da açıklamaya çalıştığımız gibi, bu araştırmada bizi ilgilendiren konu boş zamanla kültürel ve sportif alanda geçirilen zaman arasındaki ilişkidir. Yoksul mahallelerde oturan çocukların ve gençlerin boş zamanlarını düzenli olarak kültürel ve sportif alanlarda değerlendirmediklerini veya değerlendirme imkânını bulamadıklarını rahatlıkla söyleyebiliriz. Her ne kadar İstanbul'un bazı ilçe belediyelerine bağlı gençlik merkezleri çerçevesinde yürütülen faaliyetler olsa da bunun, gençlerin kültürel ve eğitim alanında olan ihtiyaçları karşısında çok fazla bir şey ifade etmediğini söyleyebiliriz[4]. Kurtaran (2008) on beş yıl önce yaptığı araştırmada bu noktanın altını çizmiştir. Özellikle de sosyal, kültürel ve eğitimsel alanda gençleri gündelik hayat içeresinde yönlendirecek, onlara eşlik edecek, belli deneyimleri paylaşacak donanımlı

[4] Yüzbinlerce kişinin oturduğu bir ilçede, bir kütüphane ve kültür merkezinin bulunması, buralara uzakta oturan kenar mahalle çocukları ve gençleri için herhangi bir anlam ifade etmemektedir. Her köşe başında bulunması gereken sosyokültürel ve sportif mekânların yokluğu yoksul mahalle çocuklarını adeta sıkışık ve dar sokakların insafına terk etmektedir. Burada elbette ki öncelikle kamu politikaları sorgulanmalıdır.

profesyonel kadroların olmayışı, mahalleler içerisinde çoğunlukla uyuşturucu tüccarlarının etkisinde oluşan gruplara boş bir alan bırakılmasına neden olmaktadır.

Görüştüğümüz ebeveynlerden Ahmet (41 yaşında) 10 yaşındaki çocuğuyla ilgili düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

> Şehirde çocuklarla baş etmek çok zor. Her zaman dışarıya bırakamıyoruz ne olur ne olmaz diye. Ama bir müddet sonra evde kalmaktan çocuğun canı sıkılıyor, mecburen bir noktadan sonra dışarı göndermek zorunda kalıyoruz. Gidip mahallenin diğer çocuklarıyla buluşup top oynuyorlar. Başka bir yere gönderemedik, şimdilik böyle gidiyor. Ancak okulda olduğu zaman biz de huzurluyuz. İnşallah sonra bir meslek öğrenir de hayatını kurtarır.

Ahmet'in söyledikleri kenar mahallelerde oturan çocukların ve gençlerin gündelik hayatını anlamak bakımından oldukça anlamlıdır. Zira görüştüğümüz diğer ebeveynler de aynı tür kaygıları paylaşmaktadırlar.

Sınırlı sayıdaki ailenin dışında kalanlar için yegâne kültürel pratik okul içerisinde yapılan muhtemel faaliyetlerdir. Yani çocuklar ve gençler, kolayca müziği, tiyatroyu, resim yapmayı, yüzmeyi, ata binmeyi öğrenecekleri mekânları tanıma imkânından uzak kalarak büyümektedirler. Sokakların arasında iki taş koyup (çoğunlukla birinin kazağı veya ceketi kalenin direkleri sayılıyor) arabaların geçmediği anları gözetleyerek futbol oynama pratiği belki de varoşlarda en çok gözlemlenen faaliyettir. Oradan oraya koşuşma, arkadaşlarla evin önünde veya yanında buluşma durumları da boş zamanları dolduran unsurlardandır. Tabii ki yaş ilerledikçe, kendi sokaklarından başka sokaklara açılma ve yine aynı "boş zaman" mantığı içerisinde arkadaş çevresini genişleterek sosyalleşmeyi başka alanlara taşıma pratiği de daha farklı boyutlara ulaşmaktadır. Aynı süreçte, tüketme isteği, dolayısıyla alacağı şeylere ulaşmak için gerekli olan paraya sahip olma arzusu ve bunun yarattığı gerginlik hali de giderek önem kazanmaktadır. Elbette burada, akıllı telefonların ayrı bir sosyalleşme aracı olarak devreye girdiğini ve giderek daha etkili bir konuma yükseldiğini de hatırlatmak gerekir.

Neden varoşlarda yetişen çocuklar boş zamanlarını kültürel veya spor alanlarında değil de sokaklarda geçiriyorlar? Burada ortaya çıkan iki etken var. Birincisi, kırsal kökenli ve yoksul olmanın getirdiği habitus ve gündelik yaşamı devam ettirebilmek için yapılan önceliklerin seçimidir. İkinci olarak da merkezî ve yerel yönetimlerin herkese kültürel ve sportif faaliyet hakkı tanıyan politikalardan yoksun oluşudur. Birkaç kültür

merkezinin varlığı veya kültürle ilgili asılan afişler, birkaç yüz bin kişinin oturduğu ilçelerde devede kulak kalmaktadır. Küçük çocukların oyun alanlarının çok sınırlı (en iyimser yaklaşımla) olduğu çok nüfuslu mahallelerde spor alanları ve kültürel mekânlar aramak çok "lüks" bir istekmiş gibi duruyor. Ayrıca, az sayıda olan halı sahaların bile özel şirket statüsünde oluşu, çocukların ve gençlerin eğlenme alanlarıyla ilgili olarak göstermektedir ki sosyokültürel ve sportif alanlar neredeyse bütünüyle metaya dönüştürülmüş durumdadır. Sadece bazı cemaatlerin faaliyet alanları çocukların ve gençlerin önünde kolayca benimsenecek bir seçenek olarak sunulmaktadır. Sokağın boşluğuna düşmeden sosyalleşebilecek alanlardan birisi de çocuk yaşta iş hayatına atılmaktır. Konfeksiyon atölyelerinde daha çok 15-16 yaşındaki göçmen çocuklarının çalıştırılıyor olması da bize kültürel faaliyetlere katılım konusunda bir duruma işaret etmektedir.

Bütün bunların yanında, "boş zamanlarda" boş gezme kültürünün varoş çocuklarında ve gençlerinde yaygınlaşması, yoksulluk ve tüketme arzusuyla da birleşince çeteleşme ve illegal faaliyetlerin yaygınlaşması için elverişli bir zemin oluşturmaktadır. Nitekim uyuşturucu kullanımı ve ticaretinin son dönemlerde geniş ölçüde yaygınlaşması bize, çocukların ve gençlerin kültürel ve sportif alanlarla kuramadığı ilişkinin maliyeti hakkında önemli bir bilgi veriyor. TÜİK verilerine göre, 2024 yılında Güvenlik birimlerine gelen veya getirilen çocuk sayısı bir yılda yüzde 9,8 artarak 612.652 olmuştur. Bu çocukların 279.620'si mağdur durumdayken, 202.785'i suç olarak iddia edilen bir fiili işleme nedeniyle güvenlik birimlerine getirilmişlerdir. Suça sürüklenen çocukların yüzde 40,4'ü yaralama, yüzde 16,6'sı hırsızlık, yüzde 8,2'si uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanmak veya satmak, yüzde 4,6'sı tehdit, yüzde 4,2'si genel tehlike yaratan suçlar, kalan yüzde 26'sı ise diğer suçlar kategorisinde bulunmaktadır (TÜİK, 2025). Bu rakamlar da gösteriyor ki yoksulluğun artmasıyla orantılı olarak gelişen bu suça bulaşma eğiliminin artışı, eğer çözüm üretici kamusal müdahale araçları devreye sokulamazsa, giderek daha ileri boyutlara ulaşma ve gündelik hayatı tehdit etme noktasına doğru ilerleme potansiyeli taşımaktadır.

Görüştüğümüz bir kenar mahalle berberinin anlattıkları konunun vahametini anlamak açısından oldukça değerlidir:

> Abi mahalle sokakları çok tehlikeli hale gelmeye başladı, ben şahsen çocuklarım için korkuyorum. Önceleri böyle bir şey yoktu,

> uyuşturucu satıcıları gençleri parayla kolayca kendi denetimlerine alabiliyorlar. İnsan korkusundan bir şey de söyleyemiyor, ne olur ne olmaz. İnşallah bu durumdan kurtuluruz (Mahalle berberi, 39 yaşında).

Elbette ki varoşlarda bu meselenin bilincinde olan ailelerin verdiği mücadele yadsınamaz, ama merkezi kurumların ve yakın zamana kadar bu soruna kayıtsız kalan yerel yönetimlerin uygulamaları ve yapılan çalışmaların yetersizliği konunun ileriki dönemde daha vahim sonuçlara yol açacağı konusunda önemli ipuçları vermektedir. Her ne kadar orta ve üst sınıfların oturduğu mahallelerde kültürel ve sportif alanlarda zaman geçirmenin önemi kavransa da şehir alanlarının sıkışıklığı ve kültür ve sporun nerdeyse tamamının özel alanlara terkedilmesinin sıkıntıları kendisini hissettirmektedir. Kamusal alanın ücretsiz sağlaması beklenen kültürel ve sportif faaliyetler neredeyse tamamıyla ticari bir alana dönüştüğünden yoksul mahallelerde oturanlar için eğitime ve kültüre dayalı sosyalleşmenin imkânları giderek kaybolmaktadır.

Beşiktaş'ta oturan orta gelirli bir ebeveynle yaptığımız görüşmede söylenenler de kültürel faaliyetlerin önemini vurgulamanın yanında eğitim alanlarıyla kültürel mekânlar arasındaki ilişkiyi de göz önüne sermektedir:

> Özellikle son dönemlerde çocuğun kültürel etkinliklere katılımı için büyük bir çaba harcıyoruz. Okul dışı zamanlarında müzik ve dans eğitimi aldırmaya çalışıyoruz. Bu çocuğa ayrı bir öğrenme kaynağı oluyor, sosyalleşmek açısından da çok faydalı olduğunu görüyoruz. İyi bir eğitim alabilmesi için bu faaliyetleri gücümüzün yettiği yere kadar destekleyeceğiz. Şimdilik iyi kötü ödemeye gücümüz yetiyor, ama gücü yetmeyenlerin çocukları ne yapıyor ona da bir şey diyemeyeceğim (Şule, 45 yaşında).

Şule'nin da altını çizdiği gibi, her ne kadar orta ve üst sınıfların oturduğu mahallelerde ebeveynler çocuklarının eğitimi ile ilgili, kültürel alanda bulunmaları konusunda çözüm üretme mücadelesine devam etseler de başta yoksul mahalleler olmak üzere, genel düzeyde kültürel ve sportif alanların herkese açık olması sorunu kendini dayatmaktadır.

Sonuç

Bu makale çerçevesinde, Paris ve İstanbul'un yoksul kenar mahallelerinde ve varlıklı bölgelerinde yaşayan çocukların ve gençlerin sosyalleşme süreçlerini karşılaştırarak, sosyokültürel etkinliklere katılım imkânlarının veya imkânsızlıklarının bu süreci nasıl etkilediğini anlamaya çalıştık. Her iki toplumsal-tarihsel çerçeveyi de dikkate alan nitel araştırma yöntemiyle elde edilen verileri karşılaştırarak şu sonuçlara ulaştık.

Birinci nokta, yoksul kesimlerin oturduğu İstanbul'un varoşları ve Paris'in banliyölerinde önemli benzerliklerin olduğudur. Banliyölerde geniş yeşil alanlar olmasına rağmen çocukların ve gençlerin kültürel alanla ve genel olarak bilgiyle olan ilişkisi çok sınırlı kalmaktadır. Yoksulların ve yabancıların çoğunluğu oluşturduğu banliyöler, orada oturan gençler ve yetişkinler tarafından adeta bir "sürgün" yeri olarak görülmektedir (Dubet & Lapeyronnie, 1996). Her ne kadar Mahalle Evleri (*Maisons de quartier*) ve Gençlik Merkezleri açarak mahalleleri yaşanır hale getirmek için belli yatırımlar yapılsa da mekânsal ve sosyal kopukluktan kaynaklanan dışlanmışlık durumu hakimiyetini korumaktadır. Mahalleyi yaşanır hale getiren en önemli unsurlardan olan kafe, restoran, berber ve diğer ticari yerlerden oluşan ara mekânların yok denecek kadar kıt oluşu banliyölerdeki ilişki ağlarını zayıflatmaktadır. Yoksul banliyölerde yaşayanlar, Paris'teki toplumsal ilişkilerin çeşitliliğinden ve zenginliğinden gelen çok yönlü sosyal ve kültürel birikimle etkileşim içerisine giremediğinden, dışlanmışlık halinin getirdiği koşullar içerisinde dini ve geleneksel aidiyet unsurlarını öne çıkararak kendilerine özgü bir yaşam alanı oluşturmaktadırlar. Yerel yönetimler tarafından açılan kültürel mekânlar da bu dışlanmışlık durumundan çıkış için beklenen etkiyi gösteremediği için banliyö gençlerinin içine kapanma yerleri haline gelmektedirler. Yıllardır uygulanmaya çalışılan şehir politikaları (*Politique de la ville*) çerçevesinde gösterilen çabalara ve yatırımlara rağmen, bir türlü, banliyölerde yetişen çocuklar ve gençler kültürel ve sportif alanlara çekilerek sosyal zamanları zenginleştirilememiştir. Bu tespit, banliyölerin mekânsal ve sosyal dönüşümüne ilişkin daha köklü bir dönüşümün gerekliliğini de ortaya koymaktadır (Bacqué, 2011, s. 51).

Banliyölerin yaşadığı bu kopukluk hali sadece mekânsal alanı değil sosyal, ekonomik ve siyasal alanları da ilgilendirmektedir. Bir anlamda siyasal ve ticari aktörlerin banliyölerle olan ilişkilerinin zayıflığı farklı sınıf ve kategorilerin birbiriyle olan ilişkilerini kopardığı gibi, dışlanmışlık duygusunun da en önemli kaynağı olmaktadır.

Çocukların ve gençlerin ilişki ve etkileşim alanı sadece kendine benzeyenlerle sınırlı kaldığı için kültürel gelişimleri de çok sınırlı bir alana sıkışmaktadır. En önemlisi de yoksulluk ve aşağılanma halinden kurtuluş umudunun kaybolması durumuna bir de siyasal çıkış yolunun gözükmemesi eklenince, biriken tepki kendisini bireysel veya kolektif şiddet biçiminde dışa vurmaktadır. Politik bir yönlendiriciliğin olmamasından dolayı düzene karşı biriken bu öfke (Dubet, 2025) 2005 ve 2023 yıllarında olduğu gibi aralıklarla ayaklanma biçimine de dönüşebilmektedir. Yoksul mahalle gençliğinin bir kısmının çetelere doğru yönelmesi de aynı kopukluğun bir başka biçimde ifadesidir. 2023 ayaklanmasından sonra Fransa Adalet Bakanlığının yayınladığı bir rapora göre, olaylara katılanların ezici bir çoğunluğu yoksul banliyölerde yaşayan yabancı kökenli, eğitim sürecinin ve kültürel aktivite alanlarının dışına itilmiş banliyö gençlerinden oluşmaktadır (Fransa Adalet Bakanlığı raporu, 2023).

Her ne kadar aşırı bir yığılma durumu söz konusu olsa da İstanbul'un varoşları mekânsal, sosyal ve siyasal kopukluk sorununu Paris'in banliyölerinde olduğu gibi yaşamamaktadır. Yoğun esnaf ağı, kafeler, dükkanlar, berberler her şeyden önce buluşma ve bağlantı yerleri olarak toplumsal ilişkilerin yeniden üretilmesinde çok önemli bir görev üstlenmektedirler. Elbette bu yoğun ilişki ağlarının çocukların ve gençlerin sosyalleşme süreci üzerinde yarattığı etkiler dikkate alınmalıdır. Bunun yanında, varoşlarında geniş bir nüfus yoğunluğu olmasına rağmen sosyokültürel ve sportif alanların sayısının son derece yetersiz olması, çocukları ve gençleri neredeyse bütünüyle sokak ortamında sosyalleşmeye mahkûm etmektedir. Sınırlı sayıda çocuğun ve gencin bazı kültürel ve sportif aktivitelere katılması, büyük bir çoğunluğun kendi haline terk edildiği gerçeğini değiştirmemektedir. Özellikle de kent alanlarının tamamını dolduran binaların çocuklar ve gençlerin boş zamanlarını geçirebilecekleri oyun alanlarını ortadan kaldırması, üzerinde ciddiyetle durulması gereken çok önemli bir toplumsal sorun olarak öne çıkmaktadır. Çocuklar ve gençler için kendiliğinden bir eğitim yeri haline gelen sosyokültürel mekânların, oyun ve spor alanlarının çoğaltılması ve bu konuda köklü bir dönüşüm ihtiyacının idraki hem yerel yönetimler hem de merkezi yönetim açısından kaçınılmaz bir gerekliliktir.

Buna rağmen, varoşlardaki sıkışık mekânların birbirleriyle bağlantılı oluşunun getirdiği ilişki ağları, esnaf sayısının yoğun olmasının yarattığı kontrol alanı hala çocukların ve gençlerin mahalle içerisinde sosyalleşme sürecini olumlu anlamda etkileyen bir denge

unsuru olarak varlığını korumaktadır. Ayrıca, küçük yaşlardan itibaren çalışma hayatıyla tanışma (çoğu zaman yakınlarının yanında çalışma deneyimi), varoşlardaki çocukların ve gençlerin toplumsal hayata girişinde önemli faktör olarak varlığını korumaktadır. Her ne kadar çocuk yaşta eğitim alanından koparak iş hayatına atılmanın getirdiği olumsuzlukları dikkate alsak da özellikle esnaf çocuklarının dükkân pratiğine katılma sürecinde yaşadıkları sosyalleşme unsurları dikkatle incelenmesi gereken bir konudur. Varoşlarda karşılaşan farklı kültürler ve yaşam pratiklerinin özgün bir sentez yarattığını (Kazgan, 2006) da unutmamak gerekmektedir.

Orta ve üst sınıfların oturdukları mahallelerdeki boş zaman pratiklerini karşılaştırdığımızda da karşımıza çıkan tabloyu şu şekilde özetleyebiliriz. Fransa'da kültürel alanlara girişin nispeten çok daha kolay oluşu, yani kamu politikalarının bu konuda çok daha duyarlı oluşu orta ve üst sınıfların çocuklarının bilgi ve kültürle buluşmasını önemli ölçüde kolaylaştırmaktadır. Hatta diyebiliriz ki kültürel alanda faaliyet gösteren aktörlerin kamu tarafından desteklenmesi, orta ve üst sınıfların yanında yoksul kesimin çocuklarının büyük bir kısmının da nispeten bu imkânlardan faydalanmasına olanak sağlamaktadır. Ancak toplumsal dinamiklerin dışına itilmiş yoksul banliyölerde yetişen çocuklar ve gençler, bu kültürel ağların dışında evrildikleri için ayrı, kendilerine özgü bir var olma hali icat etmektedirler. Burada söz konusu olan çeteleşme, şiddet, dayanışma, geleneksellik ve isyanın iç içe geçtiği ayrı bir sosyalleşme sürecidir.

Oysa Türkiye'de orta ve üst kesimin çocuklarının kültürel olanaklardan faydalanabilmesi bile oldukça önemli bir çabayı ve yatırımı gerektirmektedir. İyi bir okula gitmenin olduğu kadar kültürel veya sportif bir faaliyete katılabilmenin de önemli bir ekonomik bedeli vardır. Kültürel alanın neredeyse tamamıyla metalaştırılmış olması toplumun tümü açısından çok önemli bir sorun oluşturmaktadır. Kültürel alana girişin ve bilgiden eşit bir şekilde faydalanmanın herkes için bir hak olması gereken bir tarihsel dönemde hâlâ çocukların ve gençlerin bu alanlara erişememesi durumu kamu politikalarının eriştiği noktayı ölçmek açısından önemli bir kriterdir.

Bir başka nokta ise, yerel yönetim politikalarıyla ve sosyokültürel alanlara ilişkin toplum içerisinde oluşan algıyla ilgilidir. Geleneksel olarak Fransa'da kültürel ve spor alanlarına herkesin ulaşabilmesi için verilen sürekli bir uğraşının olduğu bilinmektedir. Bu konudaki hassasiyetin hala devam etmesine rağmen yoksul banliyölerdeki

çocukların ve gençlerin dışlanmışlık durumuyla karşı karşıya kalarak sadece banliyö kültürü dediğimiz bir çerçevede sosyalleşiyor olması tespit edilmesi gereken bir olgu olarak önümüzde durmaktadır. Eğitimde olduğu gibi kültürel alanla ilişki konusunda da banliyölere yönelik kamu politikaları çok yoğun bir eleştiri konusu olmaya devam etmektedir (Oberti & Le Gall, 2024).

Türkiye'de kültürel alanlara girişin yaygınlaştırılması konusunda henüz yeterince bir çaba görülmediğinden yoksul mahalle çocuklarının ve gençlerinin sosyalleşme süreci büyük ölçüde sokaklardaki ilişki ağlarına bırakılmaktadır. Hem Fransa'da hem de Türkiye'de eğitim alanıyla kültürel ve sportif alanların ne kadar iç içe geçtiğini, çocukların ve gençlerin kimliklerinin oluşumunda ne derece önemli olduğunu, bu konudaki sapmaların topluma ne kadar zarar verdiğini ve verebileceğini varoş ve banliyölerin durumunu dikkate aldığımızda açıkça sezebiliriz. Bu noktada, toplumun alt kesimlerine ait bireylerin, kültürel alanlardan beslenerek sosyal pozisyonlarını daha üst noktalara taşıma olasılıklarının her iki tarihsel-toplumsal koşulda da çok sınırlı bir noktada olduğunu söyleyebiliriz. Ama şunu da eklemeliyiz ki, Fransa'da uygulanan kamu politikalarının kültürel alanların tümüyle metalaşmasını engelleyen eğilimi, bütün olumsuzluklara rağmen, yoksul banliyö çocuklarına bir kapı aralamaktadır. İstanbul'un kenar mahallelerinde ise, kültürel aktivite ve eğlence alanlarının yok denecek kadar sınırlı oluşuna rağmen, ara mekânların bolluğu, sosyal bağların hala varlığını koruyor olması farklı toplum kesimleri arasındaki kültürel etkileşim ve geçişkenliği kolaylaştırmakta ve gençlerin sosyalleşmesine önemli bir alan açmaktadır.

Elde ettiğimiz nitel verilerin ışığında Paris'in yoksul banliyölerinde gençlerin kültürel alana girişini engelleyen en önemli faktörün mekânsal, sosyal ve siyasal kopukluk olduğunu söyleyebiliriz. Şiddet ve çeteleşme dâhil her türlü sapmanın bu mekânsal dışlanmışlık durumuyla yakından alakalı olduğunu dikkate alarak, yoksul mahallelerin yeniden güçlü bir şekilde kente bağlanmasının bu konuda atılabilecek en önemli adım olduğunu söyleyebiliriz.

İstanbul'un varoşlarındaki, güçlü sosyal bağlara rağmen, kentsel yığılmanın getirdiği sıkışıklık hali, eğlence ve kültürel alan kıtlığı gençliğin sosyalleşmesini destekleyecek köklü kamu politikalarına olan ihtiyacı daha acil hale getirmektedir. Ayrıca, İstanbul'un varoşlarında, 1970'li yıllardan itibaren gençler için önemli bir anlam kaynağı, topluma bağlanma yeri dolayısıyla sosyalleşme alanı olan muhalif siyasal aktörlerin varlığının

giderek zayıflaması da varoşların geleceği açısından düşündürücüdür. Başka toplumsal-siyasal alternatiflerin devreye girmediği durumlarda, Fransız banliyölerinde olduğu gibi şiddet sarmalının öne çıkma ihtimali güçlenmektedir. Çünkü çocukların ve gençlerin gündelik hayatlarını dolduran, onlara umut ve anlam kaynağı olan, onları bir vatandaş olarak topluma bağlayan sosyokültürel mekânların ve etkinliklerin yetersizliği veya yokluğu, daha farklı mecralara yönelmelerine sebep olacaktır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazar, bildirilen çalışmayı etkileyebilecek herhangi bir finansal çıkar veya kişisel ilişki bulunmadığını beyan eder.

Etik Onay

- İstanbul Ticaret Üniversitesi Etik Kurulu
- Karar Tarihi: 01.08.2024, Sayı: E-65836846-044-325641
- "Gençlerin Sosyalleşmesinde Kültürel Mekanların Yeri: Varoşlar ve Banliyöler" başlıklı çalışmada kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme soruları, İstanbul Ticaret Üniversitesi Etik Kurulu tarafından incelenmiş; etik tanım, değer ve ilkelere aykırı bir husus tespit edilmediğinden çalışmaya etik onay verilmiştir.

Kaynakça

Bacqué, M.-H. (2011). Fransa'da eski kızıl banliyölerdeki bağlanmalar ve çözülmeler üzerine. *Bağlam, 26*, 49–54.

Berger, P., & Luckmann, T. (2015). *Modernite, çoğulculuk ve anlam krizi*. Heretik Yayınları.

Bourdieu, P. (1979). *La distinction: Critique sociale du jugement*. Les Éditions de Minuit.

Bourdieu, P. (2012). *Sur l'État: Cours au Collège de France (1989–1992)*. Seuil.

Bourdieu, P. (2016). *Seçilmiş metinler*. Heretik Yayınları.

Charlot, B. (1997). *Du rapport au savoir: Éléments pour une théorie*. Anthropos.

Condorcet, J. A. N. de Caritat, Marquis de. (1822). *Esquisse d'un tableau historique de l'esprit humain: Suivie de réflexions sur l'esclavage des Nègres*. Masson et fils.

Dubar, C. (1991). *La socialisation: Construction des identités sociales et professionnelles*. Armand Colin.

Dubar, C. (2000). *La crise des identités*. Presses Universitaires de France.

Dubet, F. (1987). *La galère: Jeunes en survie*. Fayard.

Dubet, F. (2025). *Le mépris: Émotion collective, passion politique*. Seuil / La République des Idées.

Dubet, F., & Lapeyronnie, D. (1992). *Les quartiers d'exil*. Éditions du Seuil.

Dumazedier, J. (1962). *Vers une civilisation du loisir ?* Éditions du Seuil.

Fransa Adalet Bakanlığı. (2023). *Mission d'analyse des profils et motivations des délinquants interpellés à l'occasion de l'épisode de violences urbaines*. https://www.justice.gouv.fr/sites/default/files/2024-11/rapport_definitif_violences_urbaines.pdf

Galland, O. (1997). *La sociologie de la jeunesse*. Armand Colin.

Kazgan, G. (2006). *İstanbul gençliği: Gençlik değerleri araştırması*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Khosrokhavar, F. (2014). *Radicalisation*. Éditions de la Maison des Sciences de l'Homme.

Kurtaran, Y. (2008). Gençlik çalışmaları ve İstanbul'daki yerel yönetimler. N. Yentürk, Y. Kurtaran, & G. Nemutlu (Ed.), *Türkiye'de gençlik çalışması ve politikaları* içinde. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Lefebvre, H. (2000). *La production de l'espace*. Anthropos.

Merklin, D. (2009). *Quartiers populaires, quartiers politiques*. La Dispute.

Oberti, M., & Le Gall, M.-G. (2024). *Les territoires des émeutes: La ségrégation urbaine au cœur des violences*. La Vie des Idées.

Poyraz, M. (2015). *Intervention sociale et animation: Éducation populaire ou gestion communautaire ?* L'Harmattan.

Poyraz, M. (2023). Göçmenlikle sosyal ve siyasal sorunların iç içe geçtiği mekânlar olarak banliyöler ve varoşlar. *Birikim*, (415), 76–88.

Rosa, H. (2013). *Accélération: Une critique sociale du temps*. La Découverte.

Simmel, G. (2005). Metropol ve zihinsel yaşam. *Şehir ve cemiyet* içinde. İz Yayıncılık.

Şentürk, Y. (2022). Gözde "yeni beceri ve vasıflar" karşısında gençlerin eğitimi ve kültürel katılımı. Y. Şentürk, A.-B. Uçarol, & A. Ezik (Ed.), *Türkiye'de gençlik araştırmaları: Temalar, yönelimler ve yaklaşımlar* içinde. Heretik Yayınları.

Şenyuva, Ö., & Göksel, A. (2022). Türkiye'de gençlik çalışmaları ve non-formal öğrenme: Avrupa Komisyonu gençlik projeleri üzerinden bir değerlendirme. Y. Şentürk, A.-B. Uçarol, & A. Ezik (Ed.), *Türkiye'de gençlik araştırmaları: Temalar, yönelimler ve yaklaşımlar* içinde. Heretik Yayınları.

Taylor, C. (2010). *Modernliğin sıkıntıları*. Ayrıntı Yayınları.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2024). *Güvenlik birimine gelen veya getirilen çocuk istatistikleri, 2024*. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Guvenlik-Birimine-Gelen-veya-Getirilen-Cocuk-Istatistikleri-2024-53989

Zegnani, S. (2018). Les carrières des jeunes salafis des quartiers populaires: Entre radicalité et conformisme. *Agora débats/jeunesses, 80*, 117–131. https://doi.org/10.3917/agora.080.0117